

UDK 133.9(497.16)“1899“

Izvorni naučni rad

**Aleksandra BLAGOJEVIĆ (Podgorica)**

Etnografski muzej Cetinje

saska.blagojevic89@gmail.com

**Vukota VUKOTIĆ (Podgorica)**

Državni arhiv Crne Gore

vukota.vv@gmail.com

## SLUČAJ SPIRITIZMA U KNJAŽEVINI CRNOJ GORI

Rad se bavi slučajem spiritizma u Nikšiću 1899. godine. Okružni kapetan Obren Nikolić je po naređenju ministra unutrašnjih djela vojvode Boža Petrovića sproveo istragu o bavljenju spiritizmom u Nikšiću i tom prilikom uhapsio četiri osobe. Spiritizam se proširio i na Šavnik i Danilovgrad gdje su takođe vlasti pokušale da suzbiju njegovo širenje. U radu je predstavljen arhivski materijal koji se odnosi na istragu vlasti povodom spiritističkih seansi.

Ključne riječi: *spiritizam, Nikšić, Danilovgrad, Šavnik, modernizam, građansko društvo*

Sticanjem državne nezavisnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine, Crna Gora se svrstala u red evropskih zemalja. Još i prije toga, crnogorsko društvo je tražilo načine da se osavremeni i uhvati korak sa razvijenim državama toga doba. Više od tri decenije mira, omogućile su Crnoj Gori da se nesmetano razvija u svim pravcima. Privredni i svaki drugi razvoj pratila je i transformacija društva. Izgradnja građanskog društva prema evropskom modelu, donosila je mnogo prednosti, ali i značila rastakanje i odlazak u nepovrat za crnogorsko tradicionalno plemensko-patrijahalno društvo. Dihotomija i sudar dva načina života obilježice crnogorsko društvo na kraju XIX i početkom XX vijeka. Postepeno usvajanje građanskih normi i stila življenja bio je izazovan zadatak za Crnogorce tog vremena. Nove navike donosili su mnogi stranci koji su posjećivali Crnu Goru, mnoge ličnosti iz okruženja koje su, poglavito na Cetinju, dolazile i ostvarivale karijeru u državnoj administraciji ili drugim službama i crnogorski đaci koji su se vraćali iz evropskih zemalja gdje su upu-

ćivani na školovanje. Svi oni uporno su i prilježno radili na osavremenjavanju crnogorskog društva kako bi moglo da stane u red civilizovanih evropskih naroda. No, ponekad je dolazilo do usvajanja i nekih pogrešnih tendencija ili shvatanja, zbog nekritičnog, pomodarskog prihvatanja svega što dolazi sa evropskog kontinenta. U ovom radu dajemo jedan takav primjer. Naime, radi se o pojavi spiritizma u Nikšiću, Šavniku i Danilovgradu na samom kraju XIX vijeka, 1899. godine.

O slučaju pojave spiritizma, počele su da kruže glasine u narodu, pa je to zabrinulo čak i najviše instance vlasti u Crnoj Gori. Zato se tadašnji ministar unutrašnjih djela, vojvoda Božo Petrović, u ljeto 1899. godine, jednim dopisom, obratio danilovgradskom i nikšićkom okružnom kapetanu povodom tih glasina.

*„Razumjeh da se poodavno neki tamošnji stanovnici bave spiritizmom i da se u njihovim kućama skupljaju varošani, pa i glavari i čine Bog zna kakve neprirodne invokacije;“*<sup>1</sup> U daljem tekstu dopisa, vojvoda Božo, prijeti kapetanima, Raduloviću u Danilovgradu i Nikoliću u Nikšiću, uzimanjem na odgovornost zbog toga što su dopustili širenje ove pojave. Uz to, strogo im naređuje da se tome odmah stane na kraj i da mu se pošalju detaljni izvještaji o cijeloj radnji.

I prije nego je stigla vojvodina naredba sa Cetinja, lokalne vlasti su registrovale pojavu spiritizma i pokušale da je suzbiju. Posebno ažuran u tome bio je nikšićki kapetan Obren Nikolić, koji je svojim područnim jedinicama izdao naređenja o suzbijanju spiritizma i propisao stroge kazne za dalje prestupnike. Njegovim naređenjem, već u aprilu mjesecu 1899. godine, započinje čitav slučaj spiritizma u Nikšiću. Sačuvano je njegovo naređenje kapetanu Đuru Zekoviću:

*Razumijo sam da u ovoj varoši neki „Spiritizam“ dozivanje mrtvije, koje je pravo vraćanje sujevjerica, zato sam rekao G. Savu Petkoviću Vašem sekretaru da Vam kaže da ovo zabranite, i čujem da se to jednako produžuje. Usljed navedenog naređuje Vam se da to strogo zabranite i koga uvatite da prestupi naredbu navedenu kaznite ga tavnicom.*<sup>2</sup>

Lokalne vlasti u Nikšiću očigledno nijesu imale mnogo uspjeha u zaustavljanju ove pojave u narednim mjesecima. Takođe, da se primijetiti da nijesu imale ni posebnog interesa da zaustave širenje spiritističkih seansi iz više razloga. Prvi je svakako, nedostatak propisa koji bi precizno regulisali sankcionisanje takvih pojava. Kao drugi, možemo pretpostaviti, da same lokalne vlasti nijesu u toj pojavi vidjele ništa negativno. U to doba spiritizam je bio svjetski raširena pojava.

<sup>1</sup> Državni arhiv Crne Gore (DACG), fond Ministarstva Unutrašnjih Djela (MUD), fas.114, br. 562, 11. VI 1899.

<sup>2</sup> DACG, fond MUD, fas. 114, br. 562, 2. IV 1899.

U svakodnevnom govoru se pod spiritizmom podrazumijeva niz veoma različitih tajanstvenih pojava koje se ne mogu objasniti nama poznatim prirodnim zakonima. Ukoliko spiritizam posmatramo u širem kontekstu, iako marginalizovan od strane društva, on predstavlja značajan fenomen kulture. Spiritizam je izašao iz kruga pojedinačnog interesovanja i postao masovna pojava. Počeo je da se širi još od 1848. godine iz Sjedinjenih Američkih Država, od poznatog slučaja porodice Foks iz Hajdersvila, država Njujork. Maloljetne kćerke su bile prve snimljene osobe koje su glasno razgovarale sa duhom. „Publicitet kojim je to praćeno naveo je stotine, možda i tisuće običnih ljudi, da istražuju mogućnost sporazumijevanja sa mrtvima.“<sup>3</sup> Drugom polovinom XIX vijeka vladaio je materijalizam i pozitivizam i obilježio ga je razvoj nauke koja je ljudsku dušu smatrala proizvodom materije. Spiritizam se smatrao dijelom mnogih narodnih vjerovanja, ali, spiritizam koji su inicirale djevojčice Fox kao medijumi, pružio je ono što je i bilo potrebno, a to je „stvarna“ potvrda: kucanje, pomjeranje predmeta, ostavljanje poruka na razne načine. Vrlo brzo proširio se po svim kontinentima, a njegovo širenje pratilo je osnivanje spiritističkih društava i nastanak brojne literature o toj pojavi. Dio te literature je, kako ćemo vidjeti, završio i u Crnoj Gori. Za razvoj spiritizma i njegovo odvajanje od šarlatanstva i prevare, najzaslužniji je bio Francuz, Alan Kordek,<sup>4</sup> koji mu je i nadjenao ime. Njegovim radom, u drugoj polovini XIX vijeka, došlo je do kodifikacije znanja o toj pojavi i spiritizam je poprimio naučne oblike. Upravo odgovarajući na industrijski i naučni polet tog vremena, Kordek je pokušao da spiritizam postavi kao naučnu disciplinu i odvoji ga od drugih vrsta gatanja ili proricanja. Iako je spiritizam trebao da dâ potvrdu postojanja zagrobnog života i besmrtnosti duše, on je u stvari dao potvrdu postojanja čovjekove iskonske želje da prevlada najizvjesniju činjenicu a to je smrt. Tako spiritizam postaje dio nove duhovnosti tad modernog svijeta, na izrazito antiklerikalnim osnovama. Kordek je prvi uveo tehniku spiritizma uz pomoć „rotirajućeg stola“. Kasnije su razvijene i druge tehnike, od kojih je postala najpopularnija ona sa tablom na kojoj su ucrtani slova i brojevi, koja je primjenjivana u slučaju koji ovdje opisujemo. Svoje učenje, Kordek je iznio u pet knjiga, koje su izazvale senzaciju širom svijeta, od kojih je prva Knjiga duhova *Spirits' Book*, iz 1859. godine. Ubrzo, po njegovim djelima osnivana su spiritistička društva širom svijeta, a njegovo učenje je konstantno izazivalo kontroverze. Od samog početka, najveći protivnik spiritizma bila je Crkva, posebno katolička, a vidimo da u tome ni pravoslavna nije zaostajala, pa su

<sup>3</sup> Nigel Scotland, *Spiritizam*, u: *Enciklopedija novih religija: Nove religije, sekte i alternativni duhovni pokreti*, (ur.) Christopher Partridge, Naklada Lijevak, Zagreb, 2005, str. 320.

<sup>4</sup> Ipolit Denizar Revel (Hippolyte Denizard Rivail) (1804–1869) francuski naučnik i filozof, osnivač spiritizma, svoja djela objavio je pod pseudonimom Alen Kordek.

tako u Španiji Kordekove knjige javno spaljivane. Sa druge strane, spiritizam se širio i bio prihvaćen od strane „*belle époque*“ društva, čak najviše od evropske aristokratije. U vrijeme osnivanja Teozofskog društva, 17. novembra 1875. godine u Americi, na inicijativu Helene Petrovne Blavatske<sup>5</sup>, spiritizam je doživio vrhunac svoje popularnosti, međutim, ubrzo poslije toga i tendenciju ka opadanju interesovanja ljudi u Americi. U to vrijeme dolazi do osnivanja drugih okultnih pokreta.<sup>6</sup>

Tokom proljeća 1899. godine, spiritizam se neometano širio u Nikšiću i okolini nalazeći puteve i do drugih mjesta. Naređenje ministra je očigledno trglo lokalne vlasti i natjeralo ih da se bliže i efikasnije pozabave ovim problemom. Ipak, čini se da je pravi povod za opsežnu akciju na suzbijanju spiritizma posjeta mitropolita crnogorskog Mitrofana Bana Nikšiću u maju 1899. godine. U pratnji tadašnjeg ministra vojnog vojvode Ilije Plamenca, za Trojičindan, Mitropolit se našao u gradu pod Trebjesom. Sigurno da je jedan od razloga posjeti tek sagrađeni Saborni hram u Nikšiću, poklon ruskog cara Nikolaja II Romanova. Pri susretu sa kapetanom Nikolićem, mitropolit Mitrofan je iznio pitanje širenja spiritizma u gradu kao negativne pojave među građanstvom. Koliko je Mitropolit bio uzbunjen tom pojavom vidi se iz toga da je po povratku na Cetinje, alarmirao i ministra unutrašnjih djela vojvodu Boža Petrovića kako bi se spiritizam efikasno suzbio u Crnoj Gori. Zbog toga, kapetan Nikolić pokreće jednu opširnu akciju suzbijanja spiritističkih seansi, pa ponovo šalje jedno cirkularno naređenje njemu podređenim lokalnim vlastima u kome poziva na odgovornost službenike koji ne budu stali na kraj ovoj pojavi.

### *Gospodine Kapetane!*

*Od nekog vremena počeo se bijo u ovaj Okrug uvoditi neki neprirodni „Spiritizam“ koji je zabranjen Crkvenim i Državnim zakonima, zato naređujem svijem područnim vlastima sljedeće:*

*Koga god po danas uhvate da pokuša pomenutu ludoriju raditi, o tom knjige nabavljati ili za to sprave graditi, da se prestupnik kazni sa 3 mjeseca tavnice i potom da se izćera iz ovog Okruga, pa bijo prestupnik naš ili tuđi podajnik mora podleći pomenutoj kazni.*

<sup>5</sup> Nesumnjivo kontroverzna i harizmatična ličnost. Stekla je slavu velikog medijuma koji komunicira sa kosmičkim inteligencijama i posjeduje izuzetne parapsihološke sposobnosti koje uspješno kontroliše.

<sup>6</sup> „Budizam koji su propagirali Blavatska i Olkot, postao je novo „otkrivena“ religija za Amerikance.“ (pogledati: Lidija Radulović, *Okultizam ovde i sada*, Srpski genealoški centar: Odjeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd, 2007, str. 45.

*Vlast koja ne bude na to strogu pažnju obratila biće pozvana na odgovornost i kažnjena, kao ne izvršitelj naredbe Nadležne vlasti.*<sup>7</sup>

Posebno naređenje poslato je, kako se spirtizam proširio i izvan nikšićkog okruga, u Šavnik kapetanu Grubanu Ceroviću u kojem mu se savjetuje da iz temelja iskorijeni svaki pokušaj „dozivanja duhova“. Isto tako, od njega se traži da pronade i uhvati krivce i svezane ih proslijedi u Nikšić.<sup>8</sup> U isto vrijeme, i od crkvenih vlasti traje pritisak kako bi se spiritizam iskorijenio kao pojava. Zato vojvoda Božo šalje svog izaslanika Jevta Nikolića sa specijalnom misijom da izvidi situaciju povodom ovog slučaja u Drobnjaku. O tome kakvo je stanje zatekao tom prilikom u Šavniku i mjerama koje je preduzeo Nikolić izvještava vlasti na Cetinju:

*Ministarstvu Unutrašnjih Djela Cetinje*

*Kad sam pošao na ove krajeve naredio mi je Nj. Visokopreosvještensvto G. Mitropolit da ispitam o „spiritizmu“ ovdje u Šavniku. Ja sam prema naredbi izvršio istragu i odkazalo se četvoro momčadi, koji su se tim bavili, od kojih dvojica – Ljubo Karov i Mihailo Ćutilo – priznali su, da su oni ti iz Nikšića, kad su tamo bili radi primanja pušaka, prenijeli ovdje i pokušaje činili pomoću astala. Isti vele, da na sjednicima, koje su oni držali, nije ničega ozbiljnog niti bilo niti rađeno, a što su se pronijeli glasovi o nekakvoj ozbiljnosti, to, vele, oni su sami smišljali. Više nijesu ništa htjeli priznati, niti još kog člana društva, ako ga je zaista bilo, kao što se pričaše, otkazati. O svemu ovom izvijestio sam Nj. Visokopreosvještenstvo, koji mi je naredio, da početnike, Ljuba i Mihaila, sprovedem sa mojim izviješćem tom Ministarstvu – što ovim imam čast i učiniti.*

Čini se da je ovim stavljena tačka na širenje spiritizma po Drobnjaku, ali se on i dalje nesmetano širio u Nikšiću. Lokalne vlasti su imale problema da zaustave seanse i okupljanje naroda na njima, koje je postajalo sve popularnije pod Trebjesom, tako da su i mnoge ugledne ličnosti toga doba bile umiješane u sve to. Sa druge strane nastavljen je pritisak od strane državnih i crkvenih vlasti na okružnog nikšićkog kapetana da cijelom slučaju učini kraj. Kapetan Nikolić se pobrinuo da vojvodi Božu Petroviću podnesu deteljane izvještaje o toj temi. U njegovom opisu događaja dobijamo naznake kako se cijela stvar oko spiritizma proširila u Nikšiću:

*„O Špiritizmu u Nikšiću tekla je stvar ovako:*

*19. februara tek. god. došli su u Nikšiću kod Mile Jovančetove, Petko Pajović, Jevtan Baletić, Šarko Gurozi, agent iz Skadra, R. A. Masetiri agent*

<sup>7</sup> DACG, fond MUD, fas. 114, br. 562, 14. 6. 1899.

<sup>8</sup> Isto, 12. 6. 1899.

*trgovački u Austriji i tun su držali seansu spiritizma. Kod njih se desio tu veče Miloš Šćepanov Šobaić i isto kazao svome rođaku Simu Pantovu Šobaiću<sup>9</sup>, a ovi doznadu da o tome ima jedna knjiga u Đoka Karova Bakrača koi je kako kaže dobavio iz Beograda prošle godine, i oni su ovu knjigu u Đoka pozajmili i počeli činiti probe spiritizmu za koje dozna Gavro Popović crevljar, koi kako kaže dobavi knjigu sa Cetinja iz knjižare Kaluđerovića i otpočne činiti seansu spiritizmu po noći u svoje kamare. No čim ja za ovo doznadoh, dozovem u Sud Sava Petkovića sekretara Varoške Uprave i naredih mu da kaže Upravitelju da to strogo zabrani. Ovi sam prvi pokušaj učinio usmeno narediti gledajući da se to iskorijeni bez da se što god o tome nahodi u akte i ovo je bilo u mjesecu martu.“*

Kao što smo vidjeli prvi pokušaj okružnog kapetana da iskorijeni spiritizam je propao, a iz izvještaja doznajemo i razlog. Očigledno zatečen pojavom i njenim brzim širenjem, kapetan Obren Nikolić pokušao je da cijelu stvar riješi tiho i nezvanično, kako ne bi pravio pompu od svega. Njegov trud nije urodio plodom, ali iz toga možemo saznati njegov lični odnos prema cijeloj stvari. Bez pokušaja da sa razumijevanjem sagleda stvar ili stvori neko svoje mišljenje o svemu, okružni kapetan se ponio prema svemu čisto birokratski doslovce sprovodeći naredbe nadređenih. Za njega, to je bila pojava o kojoj je malo ili nimalo znao, ali mišljenje nadređenih, prevashodno crkvenih vlasti, bilo je dovoljno da se prema tome ophodi kao prema nečemu što treba eliminisati, a prema sudionicima u tim radnjama kao običnim prekršiocima propisa i zakona. Na njega je očito snažan utisak ostavila posjeta mitropolita Mitrofana, nakon čega je lično sproveo žustru akciju koja je dovela do hapšenja Gavra Popovića, Sima Šobaića, Sima Samardžića, Dimitrija Pekića, Miloša Šobaića, Veljka Lučića, Đoka Čturice i Rada Pavićevića. Od njih je oduzet sav pribor za spiritističke seanse, knjige i posebni stolovi sa slovima, a oni su dopali tamnice i to prva četvorica po 4 dana, a ostali po dva dana. Zbog neodgovornog odnosa prema direktnom naređenju i neobavljanju dužnosti kapetan Nikolić je kaznio opštinske službenike Đura Zekovića i Sava Petkovića. Takođe, preduzeo je korake za sprečavanje daljeg širenja van granica svog okruga.<sup>10</sup> Ali slučaj spiritizma je time tek počinjao, a hapšenjem počinitelja poprimio je svoju zvaničnu prirodu.

Pokretanjem postupka protiv šestorice mladića, nikšićke vlasti su se i dalje nadale da će cijeli slučaj uspjeti da riješe bez pompe i nepotrebnog publiciteta. Njihova želja je bila da ispune očekivanja državnih i crkvenih vlasti, a da se to ne širi, jer vidimo da su u sve bile umiješane i mnoge ugledne ličnosti

<sup>9</sup> Obojica rođaci ugledne kuće Šobajića koja je umnogome doprinijela razvoju kulture u Nikšiću i iznjedrila velika imena crnogorske kulture i nauke: Maksima, Iliju i Petra Šobajića.

<sup>10</sup> DACG, MUD, br. 144, 22. 6. 1899.

iz Nikšića. Međutim, njihova nadanja su pala u vodu zbog masovnosti ove pojave. Momci koji su bili okrivljeni i zbog toga dopali tamnice, s pravom su se žalili da oni nijesu jedini koji su se bavili spiritističkim seansama, već da je tu bilo još dosta naroda. Pokušaj lokalnih vlasti da brzo nađu počinioca, čija bi krivica najbolje odgovarala potrebi da cijeli slučaj ostane bez velikog odjeka propao je. Žalbe i izjave okrivljenih formirale su cijeli slučaj čija dokumentacija je do danas sačuvana. Širenjem pojave spiritizma i van nikšićkog okruga kompletna priča dobija na značaju i svjedoči o važnosti koju je ova pojava imala za crnogorsko društvo u tom momentu. Predstavljanjem izjava, kako okrivljenih tako i svjedoka, dobijamo uvid u težinu problema i uspijevamo da rekonstruišemo odnos tadašnjeg crnogorskog društva prema jednoj svjetski rasprostranjenoj pojavi kakva je spiritizam bio u to doba. Takođe, spoznajemo da je, i pored očekivane konzervativnosti crkvenih vlasti, građansko društvo u Crnoj Gori na koncu XIX vijeka imalo sluha za usvajanje novih ideja i pojava koje su dolazile sa strane čime se razbija slika o začaurenoj tradicionalnoj sredini kojoj je sve novo bilo strano.

Čim su se optuženi našli pred kapetanom Nikolićem dali su izjave u svoju odbranu i u njima naveli stepen svoje umiješanosti u cijelu priču o spiritizmu. Prva od tih izjava je izjava Sima Šobajića malo pretenciozno nazvana „Alfa i omega Spiritističkog rada u Nikšiću“. On kaže da je spiritizam prvi donio Đuzepe Masetiri iz Trsta, zajedno sa Jeftanom Baltićem i Petkom Pajevićem koji su to donijeli sa Cetinja. Prvi pokušaji, rađeni u kući Mile Jovančeto,ve, iako bez nekih uspjeha, zaintrigirali su maštu nikšićke omladine i oni su krenuli da dalje isprobavaju uspostavljanje veza sa onostranim svjetovima. Ubrzo se otišlo dalje, nabavljene su knjige, prvo kod Đoka Karovića, a onda i iz knjižare Stevana Kućetina iz Beograda. Odredili su i najpogodnija mjesta, u kući Vrčevića, a kasnije kod Gavra Popovića i gospođe Kustudić. Čim su seanse počele, a držane su srijedom i subotom, privukle su znatiželju Nikšićana i vrlo brzo iskupilo se pola grada na tim sjednicama.<sup>11</sup> Tako se izdvojila grupa, kasnije okrivljenih, koji su redovno održavali seanse, a po njihovom hapšenju otkrili su i druge koji su u cijelu rabotu oko spiritizma bili upleteni. U svom iskazu pred sudom Simo Šobajić navodi ove ljude, uz napomenu „*a radiji bih bio da je mene drugi kazivao, pošto mi nije bila najobičnija noć u tamnici*“:

1. G. Savo Cerović samo jedan put
2. -II- Đuro Vukotić, više puta
3. G-đa Milica Nikovića -II- -II-
4. G. Novica Nikolić -II- -II-

<sup>11</sup> DACG, MUD, fas. 114, br. 562, 11. 6. 1899.

5. -II- Obren Rnjev, više puta
6. -II- Gašo Vukov -II- -II-
7. -II- Niko Ivanović -II- -II-
8. G-đa Marija Kustudića -II- -II-
9. -II- Anđa Đuraškovića
10. G. Filip Vrčević
11. -II- Rade Pavićević
12. -II- Miloš Šobajić
13. -II- Đoko Čaturica
14. -II- Veljko Lučić
15. -II- Vaso Seferović<sup>12</sup>

Nakon toga, lokalne vlasti u Nikšiću nastavile su da ispituju optužene o spiritizmu, seansama i prisustvu na njima. Pored Sima Šobajića, detaljnu izjavu o svom radu na spiritizmu dao je Gavro Popović, čija uloga je bila ključna u svemu jer su se seanse odvijale upravo u njegovom stanu. Pred nikšićkim Okružnim sudom on je izjavio sljedeće:

*„Dostavljam vi početak moga rada o spiritizmu. Prvo doša je Miloš Šobajić u moju butigu i počeo ođe pričati sa Đokom Čaturicom o tome. Ja sam ig pitao što je to oni su mi sve objasnili kako su viđeli u Mile Jovančetove od nakoga Treštanca i rekoše da su oni počeli probati i da im nije moglo izaći za rukom. Ja sam rekao da to nije moguće a oni su mi rekli da je istina i da ima knjiga o tome u Đoka Karova. Ja sam zamolijo da mi je donesu i pošto su mi je donijeli ja sam vidio da tu ima nešto i pita sam okle se mogu ove knjige dobaviti oni su mi kazali da ima na Cetinje u knjižari. Ja sam odma poslao pare te mi je ista knjiga došla iz knjižare Kaluđerovića i pošlje sam proba u moju kuću sa istijem, to jes*

*Đoko Čaturica*

*Miloš Šobajić*

*Dimitrije Pekić*

*Simo Šobajić*

*Obren Rnjev*

*Ostaliye večeri bilo je i po 20 druga za nekoliko noći. Pošlje nekoga vremena dođe Fazlo Jaganjac i kaže mi da ne smijem više skupljati naroda u kuću i sjutra ćeš doći u sud na odgovornos. Sjutra dan ja sam pošao u sud i tu ne bješe niko no Savo Petković i upitah Sava što me zvao kapetan i on kaže ne zna. Ja sam počeo da mu kažujem što me zvao Fazlo a on nije mogao razumjet*

---

<sup>12</sup> Isto.

*jerbo ne mogu čisto da govorim kao što vi je poznato; u tome dođe kapetan i Fazlo i kaže mi kapetan kako ti svašto nađeš prije od ikoga i kaže kaki su to vaši duhovi što ig zovete. Ja mu kažem da sam kupijo knjigu o tome u knjižaru na Cetinje i radijo sam kao što knjiga kaže i uspijo sam po njojzi. U tome reče Savo Petković pošto razumije o čemu je, pa to je sitna stvar to se svud radi i da je on isti radijo prije pa nije mogao ništa uspjjet. Utoliko reče kapetan donesi tu knjigu i nije mi reka da ne smijem raditi. Ja sam pošla doma da mu knjigu donesem popodne ali je knjiga bila u G. Mata Katurića i tu je stojala do sjutradan dok je došla Fazla i ja sam je uzeo u G. Mata i dao je Fazlu koi je i ponio. Tu se i danas nalazi poslije sam ja izaša iz one kuće đe sam stajao pa sam se povratio sa istijem društvom u kuću đe se nalazila g-đa Kustudićka i tu sam nekoliko radijo dok je pošla na Cetinje. Onda sam prenio taulin u moju kuću đe sam radijo sa mojim društvom do ove sadašnje naredbe*<sup>13</sup>

I drugi okrivljeni su dali svoje izjave o učešću u pokušajima u prizivanju duhova, a jedini koji je prijavio da je u nekoj spiritističkoj seansi imao uspjeha i stvarno ostvario komunikaciju sa onostranim svijetom je Simo Samardžić. On je pred Sudom opisao svoj susret sa spiritizmom koji se malo razlikuje od ostalih jer je kako kaže, *nazad godinu dana čitao sam u novine u našu čitaonicu da je izdao knjigu (Stevan Kućetina u Beogradu) o duhovima na taianstvenom svijetu, i zaista, kazaše mi da je dobavijo Đoko Karović, te sam poiskao i on mi dade te sam je čitao*. Nakon godinu dana, doznao je da se spiritističke seanse rade i u njegovom rodnom gradu, pa je odlučio da ode na jednu od tih sjednica. No, to ga nije zadovoljilo i sam je načinio odgovarajući sto za sebe i počeo, kako kaže, na Blagovijesti, prizivati duhove kod svoje kuće. Isprva nije imao uspjeha u tome. Ali jedne večeri kod njega su se zadesili braća Šobajići, koji kad su vidjeli sto, nagovoriše ga da probaju ponovo. Prema njegovoj izjavi, ovoga puta su imali uspjeha. Mada je pokušao da prizove pokojnog brata, sa onog svijeta javio mu se otac, kako kaže po azbučnom redu. Poslije toga, uslijedila je još jedna seansa, ali izgleda bez uspjeha, a onda je na snagu stupila zabrana kapetana Nikolića. Ipak, na nagovor kume Jelke, pred Vaskrs, Simo je ponovo uložio da radi seansu dozivanja duša umrlih. Zato priznaje krivicu da je radio preko odluke vlasti o zabrani, ali u svoju odbranu kaže da je prvo vidio još neka lica, od kojih su neki i pripadnici lokalne vlasti, da isto rade o spiritizmu pa je pomislio da zabrana i nije tako strogo uvedena. Takođe, dosta razložno rezonuje, da ukoliko je pojava spiritizma protivna crkvenim pravilima, Mitropolit bi izdao svoj proglas o tome i lokalno sveštenstvo bi upozorilo narod na štetnost spiritizma. Pored toga, iz izjave Sima Samardžića saznajemo nešto i o načinu izvođenja spiritističkih seansi.

<sup>13</sup> Isto.

Očigledno, za izvođenje seansi bio je potreban sto sa slovima i brojevima, a vidimo da u jednom slučaju kod Mile Jovančetoze, seansa je izvedena iznad vode. Ostali pokušaji komunikacije sa onostranim bili su klasični sa držanjem ruku na ploči kako bi se pomjerila kazaljka ili nešto slično od slova do slova. Valja zapaziti da su svi učesnici spiritizmu pristupali sa jakim osjećajem vjere, jer su uglavnom seanse rađene o vjerskim praznicima. To je zaista jedna važna karakteristika pokušaja izvođenja spiritizma u Crnoj Gori. Za razliku od drugih spiritističkih pokreta u svijetu koji su svi bili izrazito antiklerikalni i izašli iz potrebe da se dosegne jedna nova vrsta duhovnosti van kontrole crkve. Ali u Crnoj Gori su stvari stajale drugačije. Niko od učesnika nije pomislio da spiritizam nije u skladu sa vjerom i pravilima pravoslavne crkve. Osim izjave Sima Samardžića, na to upućuju i iskazi Dimitrija Pekića i Obrena Rnjeza. Na spiritizam i mogućnost komunikacije sa svijetom van ljudskog poimanja, oni su gledali kao na zanimljivost i stranu novotariju prilično bezazlenu. Naravno takve izjave možemo pripisati i njihovom pokušaju odbrane od optužbi i smanjenju krivice, ali čini se ipak da su te izjave prilično iskrene i da su mnogi u te radnje ušli iz radoznalosti, a da su sa njima nastavljali zbog želje da se postigne uspjeh. Ipak, kako je počeo proces protiv spiritizma i onih koji su održavali seanse, mnogi su požurili da se ograde od svega. Prva se odrekla krivice gospođa Anđa Đurašković koja kaže: *...Priznajem da sam išla da viđu prizivanje duhova na trpezice, kod gospođe Marije Kustudića, jer me interesovalo, da viđu kao zabavu jednu društvenu*. Nakon nje, na nešto oštrij način od odgovornosti se ogradio i Stojan Cerović koji u pismenoj izjavi podnesenoj Sudu kaže sljedeće:

„G. Kapetane,

*Jedne večeri negde davno desio sam se kasno u kuću gospođe Kustudićke i nađoh neki skup da se bavi špiritizmom. To me zaista iznenadilo.*

*Kad je bilo ne znam, ali se pozivam da gospođa Kustudićka kaže da li sam se ja tijekom bavio, što više da kaže što sam tom prilikom rekao. Opet molim da gospođa Kustudićka pravo i po duši kaže i da se oni galijoti što bi htjeli drugoga da brljaju kazne!*<sup>14</sup>

Iz ovih izjava vidi se da je zabrana izdata od strane vlasti shvaćena ozbiljno i da je prijetnja utamničenjem ostavila efekta na narod. Ljudi su požurili da što prije opravdaju sebe pred Sudom tačno navodeći u svojim izjavama stepen umiješanosti u održavanje spiritističkih seansi. Iz tih izjava ističe se ona koju je Sudu uputio učitelj Ivanović, koji obrazlaže svoje učešće, ali što je nama još interesantnije, navodi sve što je obrazovana osoba tog doba u Crnoj Gori mogla da zna o spiritizmu kao pojavi. U želji da sačuva svoj ugled kao

<sup>14</sup> Isto, 12. 6. 1899.

učitelja, pošto je kako kaže imao čast, *od nekijeh – biti uvršćen u „Spiritiste“* Ivanović, iskreno izlaže svoj angažman i svoje motive bavljenja tom stvari.

- A) *Da nijesam bio nikada u njihovom društvu, samo sam neđe oko Uskrsa jedanput vidio neki pokušaj, kod gđe, dr Kustudije;*
- B) *Da mi je davno bio poznat, životni magnetizam kao nauka, koju je prvi dokazao fizičar italijanski Volta, na mrtvijem osobama;*
- C) *Da kad se ovđe počeo razvijati taj – „takozvani spiritizam“ – počeo sam i ja, u krugu moje familije, praviti pokušaje, da ispitujem, da do-  
cnije u „Onogoštu“<sup>15</sup> iznesem u nekoliko podlistaka moje mnjenje, kao što sam to u naprijed kazao i Gnu. Stevu Vrčeviću.*
- D) *Da sam držao – da ispitivanje, ma koje naučne pojave – bez prozelitizma – nije niđe zabranjeno, a poglavito u svojoj kući, a u uskom familijarnom krugu;*
- E) *Da mi nikakva zabrana sudska, nije poznata bila, ne viđeh je prilijepljenu po čoškovima, niti mi je žandar što javljao – a zujanje kroz pjacu i kafanske razgovore, ne mogu da ubrajam u zabrane, niti ih ikakav zakon, može takvo neznanje da ubroji u krivicu;*

Dajući objašnjenje za svoje postupke i negirajući svoju krivicu u cijelom slučaju učitelj Ivanović nadalje iznosi svoje znanje o spiritizmu u svijetu i izvore iz kojih se informisao o svemu tome. Zaista je fascinantno saznanje da je krajem XIX vijeka, jedan nikšićki učitelj imao pristup i redovno čitao strane listove i stručne časopise i tako pratio razvoj nauke u svijetu.

*Gledao sam i u svijetu javne hipnotičke predstave – a hipnotizam je danas nauka. Što je nekad za svijet bilo tajna i nemogućnost – danas je istina – neću da tvrdim baš to i o spiritizmu – ali i o njemu mnogi naučenjaci pišu, a listovi danomice donose opise „seansa“. Nema mnogo od kad je „Courier des Baleans“ donio u podlistku jednu prijavu duhova (čini mi se) Karla XII, a koja je zabilježena i čuva se u kraljev. dvorskoj arhivi. Nije dakle nikakvo čudo, da me je sve to nagnalo da ispitujem sa naučnog gledišta, bez ikakve namjere, i bez napravljenijeh čudnovatih astalčića, već sa mojima prostijema, okruglijema, koje imam u kući već 2–3 godine i koji su puni klinaca.*

U daljem tekstu izjave, učitelj Ivanović nanovo odriče svoju odgovornost u cijelom slučaju iznoseći u svoju odbranu tvrdnje da nije mogao držati da je spiritizam zabranjen jer su knjige na tu temu dolazile sa Cetinja i to preko *kako neki tvrde, čak preko povlašćene državne knjižare*. Takođe, navodi da je u prijestonici spiritizam već više od godine bio rasprostranjen kao pojava i da je za njegovo širenje odgovoran neki Nikola Janković, pa da se otuda stvar proširila

<sup>15</sup> Tadašnji časopis.

i u Nikšić.<sup>16</sup> Njegova izjava cijelom slučaju daje novu perspektivu. Posebno je bitna činjenica da on u svojoj izjavi ljude koje je vidio da se bave spiritističkim seansama karakteriše kao posebno religiozne, čak za neke od njih kaže da su upravo zbog „prizivanja mrtvih“ naglo postali pobožni i počeli redovno posjećivati liturgije. Zato lako možemo izvući zaključak da je spiritizam u Crnoj Gori bio potpuno nekarakterističan u odnosu na onaj koji se praktikovao širom svijeta. U početku čak ni crkvene vlasti, makar lokalne, nijesu u tome vidjele neki prestup. Tek je intervencija Mitropolita kod kapetana Nikolića pokrenula zabranu i iskorjenjivanje ovog fenomena proglašavajući ga antikanonskim.

Međutim, zbog nedostatka pravne regulative po kojoj bi se odvijao dalji postupak, čitav proces se sveo na ispitivanje da li su okrivljeni znali za zabranu izdatu od strane okružnog kapetana Obrena Nikolića. Naravno, većina se izgovarala da za nije čula za zabranu, ali bilo je i onih poput nekog Gaša Vukova, koji su izjavili da kad su čuli za zabranu prestali su dalje ići na sjednice.<sup>17</sup> Dok je tekao postupak, četvorica okrivljenih su ležali u tamnici, pa sredinom juna 1899. godine, pišu Okružnom sudu u Nikšiću: *da i našu čast zaštititi, kao i ostalih građana, od kojih su mnogi Slavnom Okr. Sudu poznati*. Oni traže da budu pušteni na slobodu jer kako navode, oslobođeni su oni koji su više krivci nego njih četvorica. Kako su se lokalne vlasti oglašavale o njihove zahtjeve nastavili su sa slanjem dopisa. U jednom od njih, koji je sačuvan u predmetu, oni mole Okružni sud da ih *pozove na odgovor* jer smatraju da su osuđeni *van viška krivice mnogih građana* tačnije da krene proces, jer očigledno da su vlasti odugovlačile sa pokretanjem postupka. U svom dopisu iznose dosta jaku argumentaciju u svoju odbranu:

*Jer mislimo, da je pred zakonom Nj. V. Knjaza i gospodara Nikole I svaki Crnogorac časni ravnopravan i da zakon štiti i nas u koliko i druge, a iste krivice; a ne da nama zakonik bez ikakvog viška krivice mnogih i mnogih građana krnji našu čast pred svim građanstvom a sve, da našom čašću zaštititi čast nekolicine.*

*Držeći, da je zakonik jedan za prosjaka kao i za bogataša i velikaša – molimo taj Slavni sud, da: ili kazni sve ravnopravno po zasluži, ili i nas pusti na slobodu i da nam satisfakciju za uvrijeđenu čast, a ne da nam oduzima našu ličnu slobodu, na koju kao i svaki Crnogorac polažemo potpuno pravo, – ili, molimo taj Slavni Sud, da nam saopšti zakonik, koji je samo za nas četvorice sastavljen, ako ga ima.*<sup>18</sup>

<sup>16</sup> DACG, fond MUD, fas. 114, br. 562, 15. 6. 1899.

<sup>17</sup> Isto. Gašo Vukov kaže: *išao sam na zabavu špiritizma i prije naredbe kod Gavra Popovića a čim sam čuo za naredbu da je zabranjeno i da su knjige oduzete, više nijesam niđe išao a najpotlje kad sam išo u Gavra bio je i Savo Petković.*

<sup>18</sup> Isto, 11. 6. 1899.

No izgleda da i pored ovako snažnih argumenata, nikšićke vlasti i pored možda dobre volje i uz uvažavanje njihovih razloga, nijesu mogle da ih puste na slobodu, jer bi se time našli na udaru državnih i crkvenih vlasti koje su od njih zahtijevale kažnjavanje krivaca. Kako čitamo iz izjave Gavra Popovića, lokalne vlasti su smatrale da je cijela pojava spiritizma sitna stvar, a neki ljudi iz organa lokalne uprave, kao Simo Petković, sekretar opštine, bili su umiješani i prisusutovali su seansama. Na zahtjev Okružnog suda lokalne vlasti su sastavile dokument naslovljen kao „*Koi su radili Špiritizam posle naredbe Okr. Kap. Obrena Nikolića od 2/4 1899.*“ U njemu je napravljen pregled ispitivanih osoba povodom slučaja spiritizma i sažetak njihovih izjava. Iz njega možemo vidjeti koliko je ova pojava zapravo bila rasprostranjena u Nikšiću.

*G. Obren Rnjez kaže da je radijo prije no se čula zabrana i knjige oduzete i pred Vaskrs najpotlje sam radijo u Milana Šobajića pred Vaskrs pa će znati jeli prije ili potlje naredbe – o tome daću pismeno izvješće.*

*G. Niko Ivanović kaže, najpotlje sam radijo ima 10 dana čujo sam za naredbu da je zabranjeno ali nijesam vidio naredbu niti mi je vlast kazala, knjige nemam, ni novog taulina osim starije od 3 god. koi su za drugo pravljene. Odgovoriće opširno.*

*Pisar Rade Bracanović kaže da je ovo najpotlje sam radijo kad i moj kmet u Milana Šobajića ispred Vaskrsa. Za naredbu znao sam što se zborilo kroz pjacu i da se knjiga tražila ali nijesam vidio naredbu niti mi je kazao žandar.*

*G. Novica Nikolić kaže da nije znao za naredbu i zabranu špiritizma niti sam znao da su knjige oduzete, i radijo sam neđe oko 28. marta, donijeću pismeno o tom.*

*G. Đuza Vukotić kaže: za naredbu znao nijesam do onomande i radijo sam najprije tako u Šobajića kući i načinio taulin i pošto viđeh đe nevalja, sve batalih, taulin slomi i baci komade u nužnik a tek sam ovo počeo raditi nema 20–30 dana pošto su ovi drugi radili, samo sam pošo da viđu što je to, a ne da u što vjerujem i na ovo sam viko i kroz pjacu da treba zabraniti. Na ovo se potpisujem.*

*G-đa. Marija Kustudić kaže: kod Gavra Popovića i kod moje kuće radijo na trpezi Gavrovoj špiritizam, za naredbu da je zabranjeno znala nijesam. Na ovo se potpisujem.*

*Veljko N. Lučić – radijo sam u Gavra Popovića najprije, najpotlje sam radijo pred Trojčindan. Za naredbu da se brani znao nijesam niti sam znao da su knjige oduzete niti mi je koi kazao.*

*Đoko Čuturica kaže: najpotlje sam radijo ima 15 do 20 dana špiritizam u Gavra Popovića. Znao sam da je zabranjeno, ali ne bih pogazio naredbu da nijesam vidio kap. Obrena Rnjeza i njegova pisara, a do toga vremena više*

*puta sam dolazijo a ovo kad sam kazo Obrena i pisara njegova, pred Vaskrs, taulin nijesam imao.*

*Rade Pavičević priznaje da je tada bijo čuo kroz pjacu da je izdata naredba i da su knjige pokupljene, no ja nijesam vidijo naredbe niti čuo od koga zvanično.<sup>19</sup>*

Osim ovog spiska saslušavanih, u predmetu o spiritizmu u Nikšiću, našla se i jedna službena zabilješka žandara Fazla Jaganjca koji je sastavio svoj izvještaj. U njemu on osvjetljava tok cijele istrage od samog početka i kaže: *Kad sam najprije čuo kao što je i cijeli Nikšić čuo, da se ovđe igraju neke đavolje maštarije, odmah sam otišao i prijavio Gnu. Kap. Đuru Zekoviću, da bi se tome stalo na put. Kapetan me je pitao a đe to igraju, ja sam mu kazao eto u Gavra Popovića i više ne znam ni u koga.* Popović je priveden na saslušanje povodom toga i tom prilikom je izjavio da lokalne vlasti nemaju pravo da mu zabrane bavljenje spiritizmom, pozivajući se na to da se na Cetinju isto to radi već tri godine bez ikakve zabrane. Nakon toga, Fazlo je ponovo dobio naređenje da pripazi na održavanje seansi u gradu. Ubrzo žandar je raportirao kapetanu Zekoviću da se ponovo u Gavra Popovića igraju neke đavolje maštarije, i tražio naređenje kako da postupi u toj situaciji. Ali od kapetana je dobio odgovor da ne preduzima ništa jer je on za tu pojavu konsultovao lokalnog sveštenika popa Đorđiju koji mu je rekao da spiritizam nije protiv crkvenih pravila. Rezigniran odgovorom, Fazlo je odgovorio starješini: *...pa fala Bogu kad nije protiv Crkve nije ni protiv džamije, samo mi je žao što sam se lomijo i prezao.* Ipak, kasnije je ponovo došlo naređenje da se vinovici pohapse, pa je Fazlo priveo glavne krivce.<sup>20</sup> Protiv njih četvorice je pokrenut postupak, no to je sve što su uradili istražni organi u tom slučaju. Kako su prikupljane izjave od onih koji su se pojavljivali na seansama, lokalne vlasti u gradu pod Trebjesom su uvidjele umiješanost mnogih uglednih sugrađana, kao na primjer Đuze Vukotića.<sup>21</sup> Od njega je uzeta izjava povodom slučaja, ali se nije moglo očekivati da bude okrivljen za to. Iz njegove izjave vidimo da je iz znatiželje pristupio spiritističkim seansama, a iskoristio je svoj autoritet da kod sebe pozove braću Šobajiće kako bi mu pokazali kako to funkcioniše. Rad o spiritizmu je završio i prije dolaska mitropolita Mitrofana Bana u Nikšić, a svoju izjavu završava riječima: *„G. Kapetane ponovo vi kažem što se tiče vjerovanja da mogu dolaziti mrtvi da zbore sa živijem, do toga vjerovanja nijesam doša a mislim da ni po sad neću doći do toga.“*<sup>22</sup> Pored njega u spiritističkim seansama je učestvovala i njegova sinovica Milica, udata Niković,

<sup>19</sup> Isto.

<sup>20</sup> Isto, 14. 6. 1899.

<sup>21</sup> Visoki oficir crnogorske vojske, učesnik oslobodilačkih ratova 1875–1878, tada već u penziji.

<sup>22</sup> DACG, MUD, fas. 114, br. 562, 22. 6. 1899.

od koje je takođe uzeta izjava. Time je krug učesnika u spiritističkim radnjama u Nikšiću iscrpljen. Nakon toga, istraga se ograničila samo na četvoricu okrivljenih koji su zatvoreni do okončanja postupka. Očigledno da nikome nije bilo od koristi da kažnjava građane zbog nečega za šta se sa sigurnošću nije moglo reći da li je samo razbibriga ili iza svega stoji nešto ozbiljnije. Nažalost, njihova dalja sudbina nije nam poznata jer se nijesu sačuvala dalja dokumenta o njihovom procesu. Ipak, priči o spiritizmu u Crnoj Gori na kraju XIX vijeka tu nije kraj. Širenje ove pojave je već uveliko uzelo maha, pa tako o spiritizmu vojvodu Boža Petrovića obavještavaju i iz Danilovgrada odgovarajući na njegovo naređenje koje smo gore naveli. Iz Bjelopavlića raport o toj pojavi podnosi tadašnji zamjenik Okružnog kapetana Marko Radulović. Njegov izvještaj pruža nam novi obrt u cijeloj priči. Najprije, objašnjava kako je došlo do pojave spiritizma u njegovom okrugu. Prvi koji je donio praksu spiritizma u Bjelopavliće bio je tamošnji poštanski činovnik Kinjo Jovičević, koji je to vidio u Nikšiću i to od Obrena Rnjeza i da je preko njega nabavio sto za seanse.<sup>23</sup> Sljedeći koji je počeo pokušaje prizivanja mrtvih u dolini Zete bio je Maksim Šobajić i njegov sinovac Vladimir Šćepanov, koji su se sa tim upoznali preko svojih rođaka iz Nikšića. Kako je ubrzo zatim uslijedila zabrana od strane vlasti, spiritizam se nije dalje širio u Danilovgradu.

Dalje se u Radulovićevom izvještaju govori o njegovom učešću u cijeloj stvari. Pošto je i sam bio znatiželjan spoznati o čemu se tu radi prisustvovala je jednoj od sjednica. Zato donosi detaljan opis seanse i tehnike izvođenja na njima.

*„Kinjo Jovičević kazao mi je da je nabavio jedan sto i da pokušava sredstvom njega da opšti sa duhovima. Mene je ovo malo zanteresovalo te sam iz ljubopitstva pošao i pregledao samu spravu – sto. Isti je oblika okruglog, nevelik u prečniku, na čijoj se površini opet, u krugu nalazi cijela izložena azbuka – ćirilica i cifre arapske do deset. Sto je jednonožan, ali na ovoj koja gotovo pri dnu, nalaze se dolje još tri male koje se oslanjaju na zemlju. Dalje je sto na sredini prošupljen kroz koju šuplinu prolazi osovina oko koje se sto može obrtati, a na kojoj s gornje strane stola je namještena kazaljka poput one na satu koja ide po slovima azbuke odnosno ciframa a pomoću jedne vrpce provučene kroz šuplinu stola a svezane za stolicu na koju sjedi onaj koji rukovodi i invocira. Invokator pak, kad hoće da radi metne jednu ili obje ruke na sto i svojim proizvoljnim naginjanjem istog čini te kazaljka ide od slova do slova te sklapa riječi a iz ovih opet rečenice koje su, veli rukovodilac stola, odgovori duha koji je zvao.*

<sup>23</sup> Isto, 11. 6. 1899.

*Ja kad sam ovo vidio, a znajući još kad sam psihologiju na Velikoj školi slušao da prava nauka ne daje nikakve važnosti takozvanom „table tourante“ odmah sam naredio Jovićeвиću da ovo uništi što je isti u učinio t.j. sto izgorio. Međutim, za Maksima Šobaića da i on ima takav sto nijesam ni znao dok mi nije kazao G. Savo Bošković, kojemu je isti i naredio te je sto uništio – izlomio, od koga smo komade pri sadašnjoj istrazi našli.“<sup>24</sup>*

Na kraju, Radulović je po naređenju mitropolita Mitrofana, poslao u zatvor Kinja Jovićeвиća čime je na slučaj spiritizma i u Danilovgradu stavljena tačka.

### **Zaključak**

Dokumenta koja se odnose na pojavu spiritizma u Crnoj Gori nalaze se u Državnom arhivu na Cetinju u fondu Ministarstva unutrašnjih djela. Nažalost nijesmo uspjeli, pored najbolje želje, da saznamo šta se dalje dešavalo sa optuženima u ovom slučaju i da li im je određena kazna. To moramo prepustiti nekim novim istraživačima koje će privući ova tema. Ono što je nas privuklo ka ovom slučaju je želja da prikažemo jednu malu sliku iz života građanskog društva u Crnoj Gori na kraju XIX vijeka.

Veoma je malo izvora na osnovu kojih bismo mogli rekonstruisati spiritizam i spiritističku praksu u našem narodu. U etnografskim studijama mogu se pronaći podaci da u narodu postoje vidoviti ljudi koji prorokuju. Potom se u njima ilustruje zanimljiv slučaj iz prakse. Međutim, nedostatak studija ove vrste ili pak monografija koje se bave ovom tematikom, pokazuje da ne postoji jasan prikaz kako je to narod prihvatao i kako se to odražavalo na njihov svakodnevni život.

Narodna predanja kazuju da su neki znameniti ljudi bili vidoviti, kao na primjer: Petar II Petrović-Njegoš, Sv. Petar I Mitropolit crnogorski. Za najvećeg hercegovačkog vidovnjaka Mata Glušca (1774–1870) vjerovalo se da je zduhać. Pričalo se da je lutao od mjesta do mjesta noseći čudotvorni štap u koji bi se zagledao kada bi htio da proriče. Ovaj vidovnjak uživao je veliki ugled, tako da mu je Njegoš dozvolio da gata, vraća i proriče. Međutim, u vrijeme vladavine knjaza Danila doživio je čak i batinjanje zbog svoje proročke djelatnosti. Nakon što je ubijedio u svoju vidovidost samog knjaza, on mu „odredi godišnju platu od deset talira i dozvoli da „faleta“ i radi šta hoće“.<sup>25</sup>

Spiritizam je naročito bio prihvaćen u intelektualnim krugovima krajem XIX vijeka i u prvim decenijama XX vijeka. Dakle, u gradskim sredinama. Upravo tada, crnogorsko društvo se nalazilo u fazi razvoja građanske svijesti

---

<sup>24</sup> Isto, br. 88, 12 6. 1899.

<sup>25</sup> Lidija Radulović, *Okultizam ovde i sada*, Srpski genealoški centar: Odjeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd, 2007, str. 54.

i usvajanja modernih kulturnih tekovina onoga vremena. Sudar i antagonizam tradicionalnog sa savremenim obilježio je epohu crnogorske društvene stvarnosti. Mladi i tek oformljeni građanski sloj društva u Crnoj Gori polako se borio za svoje mjesto na toj sceni. Na prelazu između dva vijeka njegovi uzori bili su u modernoj industrijskoj evropskoj kulturi i njegovi pripadnici lako su usvajali i oponašali sve tekovine života razvijenog društva. Tako je bilo i sa spiritizmom. U doba kada je spiritizam u cijelom svijetu bio na vrhuncu popularnosti, a ljudi poput madam Blavacke i sličnih, izazivali divljenje kod svih i naveliko širili svoje teorije, njegova pojava i u Crnoj Gori izgledala je neminovna. Zato ne čudi da su ovu pojavu usvojili i širili upravo ljudi građanske svijesti, poput braće Šobajića ili učitelja Ivanovića, a da su onda uz njih pristajali i drugi uglavnom iz znatiželje. Ono što vrijedi istaći je činjenica koju pokazuju iznešena dokumenta, da su u to doba određeni intelektualci i svako ko je želio biti u toku svjetskih zbivanja zaista mogao pratiti kulturna dešavanja na Starom kontinentu. Takođe, obrazovanje tog nastajućeg građanskog sloja u Crnoj Gori je bilo dovoljno da sa razumijevanjem prati kulturne i naučne tekovine širom svijeta. Ipak, ovdje predloženi arhivski materijal svjedoči i o tome da su crnogorski intelektualci uzimali evropske savremene tekovine, ali da su ih prilagođavali sebi, svojim viđenjima i shvatanjima i potrebama crnogorskog društva. Zato vidimo da je spiritizam, za razliku od onog koji se izvodio širom svijeta, doživljavan ne kao pojava neke nove duhovnosti koja je u osnovi antiklerikalna, već tako što su pokušavali da mu pronađu mjesto unutar vjere i crkvenih pravila. O tome svjedoči iskaz da su oni koji su počeli da se bave dozivanjem mrtvih i spiritističkim seansama odjednom postali naglašeno religiozni i da su često posjećivali crkvu. To je svakako najkarakterističnija crta crnogorskog spiritizma, ali bavljenje tom razlikom je nešto što bi zahtijevalo dublje izučavanje i vjerovatno multidisciplinarni pristup. Treba naglasiti da u pitanju nije nikakva spiritistička škola koja bi imala širi uticaj. Pojava spiritizma u Crnoj Gori bila je prerađena i uvrštena u korpus narodnog vjerovanja, tačnije jednog dijela njegovog građanskog sloja koji je u to vrijeme bio u nastajanju.

Želja autora je da ovim člankom ukaže na postojanje spiritizma u Crnoj Gori na kraju XIX vijeka kao jednog društvenog fenomena i prikaže efikasnost crkvenih i svjetovnih vlasti Knjaževine da se razračuna sa takvom jednom pojavom. Najviše crkvene instance tadašnje Crne Gore osudile su spiritizam kao pojavu štetnu za njihovu pastvu, a mi ćemo krajnji sud o tome prepustiti čitaocima i dozvoliti dokumentima da govore za sebe.

### Izvori i literatura:

- Državni arhiv Crne Gore (DACG), fond Ministarstva Unutrašnjih Djela (MUD), 1899. god, fas. 114;
- Radulović, Lidija: *Okultizam ovde i sada*, Srpski genealoški centar: Odjeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd, 2007;
- Scotland, Nigel: *Spiritizam*, u: *Enciklopedija novih religija: Nove religije, sekte i alternativni duhovni pokreti*, (ur.) Christopher Partridge, Naklada Lijevak, Zagreb, 2005.

**Aleksandra BLAGOJEVIĆ**  
**Vukota VUKOTIĆ**

### SPIRITISM IN THE PRINCIPALITY OF MONTENEGRO

The paper deals with the case of spiritism in Nikšić in 1899. Upon the order of the Minister of Internal Affairs, Duke Božo Petrović, District Captain Obren Nikolić conducted an investigation into the practice of spiritism in Nikšić, arresting four persons on that occasion. Spiritism also spread to Šavnik and Danilovgrad, where the authorities also tried to suppress its spread. The paper presents archival material related to the investigation of the authorities regarding the spiritistic sessions.

Key words: *spiritism, Nikšić, Danilovgrad, Šavnik, modernism, civic society*